

EGYHÁZTÖRTÉNELMI ADATOK.

LXXXIV.

Egy párizsi színműi előadás 1540-ben.

Nem rég, kutatásaim között, egy ügyünk iránt melegen érdeklődő szakember egy régi latin kéziratra tett figyelmessé, melyben egy 1540-ik évi párizsi színműi előadás volt kivonatossan leírva. A színmű tárgya az Ariusi Egyház volt, s bár a drámai cselekvények végső kibonyolódása kedvezőtlen, annak folyama bizonyos nem titkolt rokonszenvet árult el; sőt az üldözött vallás iránt több helyen figyelmet érdemlő részvét nyilvánult úgy az író, mint a közönség részéről.

Lehetlen volt kétszeresen nem érdeklődnöm e kézirat által. Arius tanaival minket is soká gyanúsítottak, nevünk is Arianus volt századokon át; sőt csak nemrég is megtisztelt ezzel a tudatlan roszakarat... Párizsból katholikusk honfitársai türelmetlensége elől vonult félre Kálvin Genfbe, s ő, a szintén üldözött, 12 évvel ezután Servetot Arianus-tanokért égettette meg. Hogy mégis francia és párizsi költő válaszszen ily tárgyat színműi előadásra, s azt a közönség rokonszenvesen fogadja — az előtttem oly különösnek tűnt fel, hogy azonnal átfutottam az érdekesnek látszó kéziratot s azt valóban annak is találtam, belőle másolatot vettem, azon elhatározással, hogy később nyomozódní fogok utána: ha vajjon a színmű eredetije a francia nemzeti könyvtárban ma meg van-e? s ha meg van, valahogy használat végett megkeritem.

Azonban az idő telt, dolgaim — látom — nem apadnak, alkalmat s egyént, a kit megkérjek, nem találtam. A késedelemben ritkán volt jó — gondolám — az, ami birtokomba jutott, magában is elég érdekes arra, hogy többek tudomására jöjjön. Közzé teszem, hátha a „Keresztény Magvető“ olvasói között akad majd valaki, a kinek e színmű eredetijének Párizsban kinyomozása kezeügyébe esik s a közérdekért megteszi azt a fáradságot, hogy annak mivoltjáról — az egész művet bibliographiailag és tartalmát bővebben ismertetve — a magyar olvasó közönséget fölvilágosítja.

Hadd menjen hát közönség elé e becses töredék egészen hív magyar fordításban.

„Leírása egy Párizsban 1540-ben francia nyelven nyilvánosan előadott színjátéknak.)*

„Párizs egyik nyilvános terén királyi fényvel épített nyolcz sátor volt látható: az első a római pápa nevét és czimerét viselte,

*) Descriptio Ludi Parisys lingua Gallica publice instituti Anno 1540. sat.

a második a katolikus császáret, harmadik a francia királyét, negyedik a Portugalia, ötödik Skócia, hatodik Dánia, hetedik Anglia, a többiektől kissé távolabb eső nyolczadik a rómaiak királynak nevét és czimerét.

„Mikor már roppant nagy tömeg nép volt összegyűlve s kíváncsilag várta, hogy mi fog történni: ime ragyogó színű bő ruhában megjelent egy gyönyörű hölgy, a kit kilencz tisztos, nagy tekintélyű, bölcseségben és korra nézve kitűnő férfi követett, a kik a hölgy minisztereinek vagyis tanácsadóinak látszottak, a hölgy neve ruhájára így volt följegyezve: Ariánus Egyház, a ki nyögve, keble mélyéről nehéz sóhajt bocsátva, s azután szemeit az égre függesztve, jajkiáltással panaszkodott, hogy senki sincs a halandók között, a kinek rá legkissebb gondja lenne, és senki nem található, a ki őt — nyomortól és testi szorongatásoktól elnyomottat — tanácsával és gyámolításával segítse, őt a minden segélytől és védelemtől megfosztottat már csaknem végveszély fenyegeti. E panaszát oly ékes nyelven, oly szárazra indító módon adta elé, hogy a kő-szívet is megengesztelte s meghajtotta volna.

„Most a könnyező és sorsát sirató hölgyhez járult az említett kilencz öreg férfi, vigasztalva kétségbeesésében, javasolták, hogy ne csüggedjen el, van a földön sok hatalmas fejedelem, a kikhez segélyért folyamodhatik. Ha egyebet nem, jóakaratot találni fog náluk, csak hallgasson tanácsaikra s azoknak engedelmeskedjék. Elcsüggedésre nincs ok, maga Isten, a mint eddig soha el nem hagyta, úgy ezután sem hagyandja el.

„A hölgy némileg megvigasztalódva, kérdezte tanácsosaitól: kit gondolnának a fejedelmek közül segélyért felszólítandónak, mert ő hosszas idő tapasztalásaiból tanulta meg, hogy minél hatalmasabbak ők, annál kevesebbé lehet védelmökre számítani. Az öregek úgy nyilatkoztak, hogy legközelebb van a szentséges pápa ur, ajánlják, hogy folyamodjék hozzá, serkentik, hogy tőle segélyt és gyámolítást kérjen; mert nem lehet, hogy az az Ariánus Egyháztól igazságos segélyét megtagadja, melynek egyedül köszönheti tisztességét, tekintélyét s mindazt, a mit a földön használ, minthogy mindazt ez egyház segélyével és kegyelméből nyerte.

„A hölgy tehát öregeitől kísérve a pápa sátorához megy, kopogtat, de senki nem nyitja meg, nem bocsáttatik be; némi várakozás után, midőn többször kopogtatna, későn s némi méltatlankodás után a pápa tekintete elébe bocsáttatott. Megjegyzendő, hogy a sátorok úgy voltak mesterségesen készítve, hogy a mint megnyitlak, egyszerre minden oldalról megvilágosodtak, s a mi azok belsejében történt, az emberek szeme előtt elvonható nem volt. Ott ült a szentséges pápa ur fényben és dicsőségben, jobb kezében nyíró ollót tartott, baljában fejedelmi bársony ruhát és bibornoki gallért. A hölgy lábai elé borult, kérő arcczal, ékes beszédben ügyét eleadta, nyomorainak hosszú sorát elbeszélte s segélyért és pártfogásért ismételve esenkedett. A pápa röviden és kevéssé kegyelmes szóval felelt: „Látod magad — monda — mennyire nem henyélek most is, más fog-

lalatosságok kötnek le, a melyek nekem több pénzt és hasznot hoznak. Ezért innen menj el, kérj mástól segílyt, tőlem nem kapsz.“

„Az Arianus Egyházat e felelet megfélemlítette, busan és sirva távozott el onnan, a méltatlan bánást Isten előtt panaszolta ki, hogy annyira elhagyatott attól, a ki neki köszönheti tisztességét s tekintélyét. Nincs neki már — ugymond — semmi reménye, s hogy ez így fog történni, már jó eleve sejtette. De tanácsosai azt felelték rá: menjen el a császár ő felségéhez.

„Az Egyház engedve, a császárhoz ment, s halkan kopogtatva, bebocsátották. Láttá, hogy az két pap között ül, kezében volt a Rosarium czimű imakönyv s abból mondotta a „Mi Atyánk“-ot s minden körülötte állók imádkozással voltak elfoglalva. Elmondván a hölgy egyháza ügyét és segílyért esedezve, a császár fejével intett, hogy távozzék, mert neki most imádkoznia kell... Eltávozott s öregei tanácsából a harmadik sátorhoz ment.

„Elérkezvén a francia királyhoz, azonnal bebocsátatott, feküve találta, egyik felől orvosa állott mellette, szemlélve az éjji edény tartalmát, másfelől a sebész, a ki borító tapaszt készített. A segílyt kérő hölgynek a király azt felelte, hogy neki elég baja van a maga egészsége gyógyításával, a mit el nem hanyagolhat s ezért tőle segílyt híjában vár.

„Innen a portugáliai királyhoz ment a hölgy, a kit ülve talált, s körülvéve iszonyu számu zsákkal, melyek borssal, fahéjjal, szegfűvel s egyéb fűszerekkel, nemkülönbön arannyal és másféle pénzzel voltak tele. Kérte a király segílyét, a ki azt felelte, hogy most számtalan másféle bajokkal van elfoglalva, s máskülönbön is tulterhelt, nem akar magára több gondot venni. Kérjen segílyt az alkalmasabbaktól.

„A hölgy minden új látogatás után öregeinek tanácsát megkérdezte, s azok sok szép vigasztaló beszédet tartottak hozzá.

„Ezután a svéd király sátrába ment, hol két koros férfit talált, a kik egy bölcsöbe tett gyermeket rengettek. A hölgy látván, hogy gyermek királytól segílyt nem várhat, rögtön eltávozott, s elért a dán királyhoz, hol asztal mellett látott ülni két tisztos férfit; az asztalon volt a korona és királyi pálcza. A hölgy a király holletét kérdezvén: azon feleletet kapta, hogy nem tudják: él-e vagy meghalt? Innen is reménytelenül távozott.

„Öregei legutolsó tanácsára a hölgy az angol király sátorához ment, a kit nyilt ajtónál két felesége közt látott feküdni. Elbámult a méltatlanság látásán s mint szűzhöz illet, elpirult, az ajtót gyorsan betéve, onnan elszaladott. S hogy segílyt sehol nem talált, előbbi panaszát megújította, sirással és zokogással töltötte be a levegőt, fájdalommal kiáltva, hogy őt, a mindentől elhagyottat, utósó veszedelem fenyegeti, s a nézők szivét oly nagy szánakozásra gerjesztette, hogy vele együtt tanácsadó öregei is csaknem elcsüggedtek. Midőn a siralmas panasznek vége volt, új tanácskozást tartottak. Az öregek a sirót vigasztalva, kijelentik, hogy még egy király hátra van, a kit ők nem ismernek s hogy kísérletlenül

semmit se hagyjanak, segélyért azt is megtalálni szükségesnek látják. Midőn ők még beszélgettek, egy hangtalan szó tudokra adta, hogy a királyt Ferdinándnak hívják, a ki talán az Ariánus Egyháznak segélyt nyújt. Szemeiket körül jártatva, látnak egy terjedelmes hosszú sátrat. Az est már közeledett. A hölgy nem látta alkalmasnak az időt arra, hogy a királyhoz menjen; de tanácsosai azt mondták: „Kis késedelem gyakran nagy károkat szokott okozni.

„Utra keltek tehát a hölgyvel együtt, bementek a sátorba, a királyt felfegyverkezve, felpánczélózva és sisakozva, egy asztalra támaszkodólag, gondolatokba merülten találták. A hölgy ügyét előadta, segélyért esengett, megemlítve, mily méltatlanul bántak vele a többi fejedelmek s mennyire el van hagyva mindentől. A király így szólott hozzá: „Ő szívesen akar rajta segíteni, fegyverkezik is, csak pénz hiányzik a had folytatására.“ A hölgy megjegyzé, hogy a császár adhat a háboruhoz pénzt, neki aranynyal teli szigetei vannak. S miközben a pénz szerzés módja felett tanácskozáának, hirtelen kürt, hegedű és énekszó zaja hangzik szét, látják, hogy a császár tanácsosaitól körülvéve a pápa sátora felé tart, a kit kezével megragadva tánczra hívott fel s annyira kifárasztották őt, hogy félhalva rogyott földre. Hasonlóképen tett Franciaország és Portugália királyaival. Tanácsosai serkentették a császárt, hogy a velenzeiekkal is tánczoljon; de azok térdre borulva esedeztek, hogy kegyelmezen életkoruknak, ők, a mit csak lehet, kedveért mindent megtesznek. A tanácsosok ismételve kérték a császárt, hogy Anglia királyával is tánczoljon, különben neki szüksége lesz valakire, a ki a menyegző költségét s az énekesek és kürtösök díját fizesse ki, a mit az angol király kétségkívül megtesz.“

„Igy végződött a játék, mely e zavaros időkhöz illő sok és változatos jelenetekkel volt élénkítve. Kitudódván e játék öt szerzője, valamennyien a Szajna folyamba vettettek s ott is lelték halálukat.“

Eddig a kézirat. Végén Teleki Mihálynak, I. Apaffi Mihály híres kancellárának van ezen jegyzése: „Ide már azt kellett volna írni, mint adott szállást az Török Császár az Ecclesiának, de hihető, nem merte leírni.“ *)

E megjegyzés s a kivonatnak 1675-ből eredése megerősít engem azon föltevésben, hogy itt az Ariánus Egyház alatt az unitáriusok hitfelekezete vagy azok ugynevezett szélső árnyalata értetik. Történelmünk ismerője tudni fogja, hogy a reformatio első századában mindazon szabad gondolkozásu hitújítók, kik a Jézus is-

*) Ily czimű egyetemi gyűjteményből: STEPHANI KAPRINAI M.SS. Tomus XLIV. 324 oldallapszám alól. A kis füzet 8-adrét alaku s tizenkét levélre terjed, külön czime ez: *Metamorphosis Hungariae, conscripta Ao Domini 1645* ily előszóval: *Ad Amicum Lectorem, a mi 6 sorból áll s két párverssel végződik, az első kezdete ez:*

Ungara quid possit Virtus sat.

E füzetke utolsó három levelét teszi a párizsi színjátékkivonat.

tenségét nem hitték s ezt szóval vagy könyvben nyilvánítani merték, az egész Közép-Európából elébb Lengyelországba, onnan Erdélybe menekültek, ott mig János Zsigmond választott király élt, békében maradtak s védelemben részesültek; a mint azonban a Báthoriak léptek a fejedelmi székre, ott sem volt békés maradásuk s többnyire a török ortalma alatt vonultak meg, s így ha kézre kerültek, megégettettek vagy örökös fogságban haltak el. Így: Ochino Bernard, Paleologus Jakab, Franken Keresztély s többen.

Ennyit az érdekes kéziratról izelitőül.

Jakab Elek.

LXXXV—LXXXVII.

Adatok az udvarhelyszéki orthodoxus és unitárius atyaflak XVII. száz esztendőbeli történelméhez.

I.

Bethlen Gábor visszaadatja a betfalvi és rugonfalvi orthodoxusoknak azt a közös templomot, melyet a davidisták tőlük elvettek volt.

Gabriel Bethlen.

Udvarhelyszékben az Bethfalviaknak régtől fogván való panaszkodásokból értjük, hogy ők eleitől fogván az szentírásban kijelentett szentháromságh egy igaz istent valván, ennekelőtte mintegy tiz esztendővel némely rugonfalvi értékes emberek Rugonfalvára, kikkel egy Megyés templomot birtanak, Davidista avagy Zombatos papot vittének volna be, kikkel attól fogván sok villongások, versengések lévén és hogy az templomtul is kihez szintén annyi közök vagyon, mint az Rugonfalviaknak, szintén elrekesztették őket; ennekelőtte bocsátottuk vala ki Fejérvári hitese káptalanunkat ezen dolognak inquisitiójára, kik az dologh felől diligenter inquiralván fide mediante irt relatoriájokból világosan látjuk az Bethfalviaknak az Rugonfalviakkal együtt, kik nem Davidisták avagy Zombatosok, tripplo avagy quadruplo számosabb voltak; holot azért az bettfalviaknak szintén annyi közök vagyon az templomhoz, sőt ratione potioris partis sokkal nagyobb, hogy sem mint az néhány rugonfalviaknak és azoknak is része csak tiz esztendőtől fogván corumpaltatott; az ország articulusának continentiaja szerint azt akarjuk, hogy az Bethfalviaké legyen az templomnak proprie tassa az rugonfalvi szentháromságh egy igaz istent vallo keresztyénekkal együtt, tamquam partis potioris. Azért hadgyuk és parancsoljuk is serio, ez levelünk látván, minden imide-amoda valo mutogatást, tergiversatiot hátra hagyván mingyarást foglalja ki az Rugonfalviak kezéből az templomot és adgya s resignálja az Bethfalviak kezében annak örökös proprietassat, kiben miis in perpetuum őket confirmálni akarjuk és ennek utána tartozzék